

Η Ο Ρ Α Ο Σ

ένα αρχαιογνωστικό περιοδικό

17-21 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΑΘΗΝΑ 2004-09 17-21

ἐκδότες:

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ – ΒΟΥΛΑ Ν. ΜΠΑΡΔΑΝΗ

Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ – ΑΡΗΣ Ν. ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡλεκτρονική στοιχειοθεσία: ΗΟΡΟΣ

Σελίδωση – φωτογράφιση – ἐκτύπωση – βιβλιοδεσία: Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΕ

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως: Α. Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ – Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ

ISSN 1105–2163

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

σ η μ ε ί ω μ α	7–8
ΑΤΤΙΚΑ	
ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Νέες Ἀττικὲς ἐπιγραφές	11–22
ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΡΙΝΟΥ, Ἐπανέυρεση τῆς IG I ³ 249	23–30
CHARLES V. CROWTHER – ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Συνθήκη Ἀθηναίων καὶ Παρίων	31–38
ΒΟΥΛΑ Ν. ΜΠΑΡΔΑΝΗ, Θραῦσμα τιμητικοῦ ψηφίσματος	39–44
ΓΕΩΡΓΙΑ Ε. ΜΑΛΟΥΧΟΥ, Ἀττικὸ ψήφισμα τοῦ ἔτους τοῦ Πολυεύκτου	45–50
SIMONE FOLLET, Fragment inédit d'un décret honorifique d'époque impériale (EM 13497)	51–67
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ, Ἕνα νέο δημοτικὸ ψήφισμα τῶν Ἀλῶν Αἰξωνίδων	69–72
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Λόγος τῶν ταμιῶν τῆς θεᾶς Ἀθηναῖς	73–81
S. C. HUMPHREYS, Ephēboi at Ogoros	83–90
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΖΑΡΚΑΔΑΣ, Ἀττικὰ ἐπιγραφικὰ σημειώματα	91–108
ΑΝΔΡΟΝΙΚΗ Κ. ΜΑΚΡΗ, Ἡ χορηγικὴ ἀνάθεση τοῦ Μενετέλους Μένητος Ἐναγυρασίου (IG II ² 3038)	109–117
ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΡΙΝΟΥ, Ἐνεπίγραφη βᾶσις ἀναθήματος στὴν Ἀφροδίτη	119–124
ΕΙΡΗΝΗ-ΛΟΥΚΙΑ ΧΩΡΕΜΗ, Ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο	125–132
ΕΙΡΗΝΗ-ΛΟΥΚΙΑ ΧΩΡΕΜΗ, Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀρρηφόρου (IG II ² 3473 + 4283)	133–142
ΑΝΔΡΟΝΙΚΗ Κ. ΜΑΚΡΗ, Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴς Ἀχαρνές	143–146
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛ. ΘΕΜΟΣ, Ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τῆς Ἀβρυλλίδος ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴ Ἄγορὰ	147–152
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Σ. ΣΟΥΡΛΑΣ, Ἀνάθεσις Διοσκούροις ἀπὸ τὴν Ἀθήνα	153–158
ΚΩΣΤΗΣ Σ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ, Τιμητικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη	159–162
ΗΛΙΑΣ ΚΑΠΕΤΑΝΟΠΟΥΛΟΣ – ΓΕΩΡΓΙΑ Ε. ΜΑΛΟΥΧΟΥ, Ἀττικὲς ἐπιγραφὲς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων	163–195
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΖΑΡΚΑΔΑΣ, Δύο ἐπιγραφὲς ρωμαϊκῶν χρόνων ἀπὸ τὴ Βιβλιοθήκη Ἀδριανοῦ	197–210
ΒΟΥΛΑ Ν. ΜΠΑΡΔΑΝΗ – ΑΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ, Επιτύμβιες ἐπιγραφὲς ἀπὸ ἀνασκαφὲς βορείως τοῦ Πειραιῶς	211–226

ΜΕΛΠΩ Ι. ΠΩΛΟΓΙΩΡΓΗ, Διορθώσεις, συμπληρώσεις και ερμηνείες σε αττικές επιτύμβιες επιγραφές	227–241
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Χ. ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗ, Ὁ ἐπιτύμβιος κιονίσκος τῆς Καπνικαρέας	243–244
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΠΑΛΛΗΣ, Ἐπιτύμβια στήλη ἀπὸ τὸ Μαρούσι	245–247
ΑΡΙΣΤΕΑ ΤΖΙΩΡΤΖΗ, Ἀττική ἐπιτύμβια στήλη	249–250
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΧΡΥΣΟΒΙΤΣΑΝΟΣ, Θραῦσμα ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴν Γλυφάδα	251–253
ΓΙΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΛΛΙΟΝΤΖΗΣ, Ἐξ Ἁγίων Πάντων τὸ δεύτερον	255–257
ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ – ERKKI SIRONEN, Ἐπιγραφὲς Ἀκροπόλεως χριστιανικῶν χρόνων	259–266
JOSEPH L. RIFE, An Early Christian Epitaph from the Panathenaic Stadium in Context	267–278

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΑ

Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ, Ἐπαναπραγμάτευση Ἀργείου τερμονισμοῦ	279–296
ΕΛΕΝΗ ΖΑΒΒΟΥ, Προσθήκες καὶ διορθώσεις σὲ λακωνικὰ ἐνεπίγραφα μνημεῖα	297–310
ΜΑΡΙΑ ΔΙΑΚΟΥΜΑΚΟΥ, Ἀναθηματική ἐπιγραφή Ἀπόλλωνος Κορύθου	311–315
ΣΩΚΡΑΤΗΣ Σ. ΚΟΥΡΣΟΥΜΗΣ, Κάτοπτρο ἀπὸ το ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος Λιμνάτιδος στὸν Ταῦγετο	317–320
Ι. Α. ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΟΥ (μὲ τὴν συνεργασία τῶν Γ. Ε. Μαλούχου καὶ Γ. Κ. Παπαδόπουλου), Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ψηφιδωτοῦ τοῦ ληνοῦ στὴν Πάτρα	321–326
ΑΡΗΣ ΤΣΑΡΑΒΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ ἐπιγραφή IG V 1, 948 καὶ οἱ ἐνεπίγραφες μολυβδίδες τοῦ Κάστρου τῶν Ἀντικυθήρων	327–348

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΣΥΡΚΟΥ, Ἐπιγραφὲς Μεγάρων	349–359
ΕΛΕΝΑ Β. ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ, Προξενικό ψήφισμα τοῦ Κοινού τῶν Βοιωτῶν	361–372
ΓΙΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΛΛΙΟΝΤΖΗΣ, Ἐπιτύμβιες στήλες ἀπὸ τὴ Βοιωτία	373–395
RICHARD W. V. CATLING, Attalid troops at Thermon. A reappraisal of IG IX P ² (1) 60	397–439
Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ, Ἀμαξήλατο ὄδιό διόκτιο Νομοῦ Λαρίσης	441–447
ΑΝΘΗ ΜΠΑΤΖΙΟΥ-ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ – Γ. Α. ΠΙΚΟΥΛΑΣ, Ἀπελευθερωτική ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Δημητριάδα	449–454
ΠΑΝΤΕΛΗΣ Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἀκτῆς τῆς Χαλκιδικῆς. Μὲ ἀφορμὴ δύο ἐπιγραφὲς τῶν αυτοκρατορικῶν χρόνων	455–472

ΝΗΣΩΝ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Ι. ΣΙΓΑΛΑΣ (†) – ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ Ἄφροδίσιον τῆς Θήρας	473–480
--	---------

C. NEEFT, The Corinthian pottery at the Aphrodite Sanctuary of Ancient Thera	481–482
ΒΟΥΛΑ Ν. ΜΠΑΡΔΑΝΗ, Ἐπιγραφές Νάξου ἀνέκδοτες	483–498
ΝΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΣ, Ἐπιγραφικά Ἀνδριακά σύμμεικτα	499–516
ΔΕΣΠΟΙΝΑ Α. ΤΣΑΡΔΑΚΑ, Εγγάρακτη επιτύμβια στήλη ἀπὸ τῆ Χίο	517–520
ΑΘΗΝΑ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ενεπίγραφα ὄστρακα ἀπὸ τοὺς Ζάρακες Καρυστίας	521–540
ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Θραῦσμα ἐνεπιγράφου πίθου ἀπὸ τοὺς Ζάρακες Καρυστίας	541–544
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Β. ΚΡΙΤΖΑΣ, Κρητικὲς ἐπιγραφές II	545–566
ΓΙΑΝΝΗΣ Ζ. ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ, Ἐπιγραφές Συβρίτου Νομοῦ Ρεθύμνης	567–578
ΝΟΤΑ ΚΑΡΑΜΑΛΙΚΗ – ΓΙΑΝΝΗΣ Ζ. ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ, Νέες ἐπιγραφές Συβρίτου Νομοῦ Ρεθύμνης	579–587
NICHOLAS SEKUNDA, A Late Archaic Inscription from Phalasarna, Crete	589–593
NICHOLAS SEKUNDA, The Date and Circumstances of the Construction of the Fortifications at Phalasarna	595–600
ἔ ρ ε υ ν α	
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Χ. ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗ – ΓΙΑΝΝΗΣ Ν. ΚΑΛΛΙΟΝΤΖΗΣ, Συνοπτικὸς κατάλογος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου	601–615
ΔΗΜΗΤΡΑ ΣΤΑΘΑΚΗ, Συνοπτικὸς κατάλογος τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Μουσείων Μυτιλήνης	617–634
ΜΑΡΙΑ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρχεῖο Αποστόλου Σ. Ἀρβανιτοπούλου (1874–1942)	635–647
ΠΡΟΣΘΕΤΕΑ	
ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Ἄττικὸ ψήφισμα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.	649–656
MICHAEL J. OSBORNE, Five Hellenistic Decrees of the Salaminian Thiasotai of Bendis	657–672
ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Τρία Ἄττικὰ σημειώματα	673–674
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΛ. ΘΕΜΟΣ, Βοτακίων καταπύγων	675–678
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ, Στήλη πεσόντων τῆς Ἐρεχθίδος	679–692
ν ε κ ρ ο λ ο γ ί ε ς	
Καὶ ὑπερφυῶτε... Εἰς μνήμην Τάσου Ἀθ. Γριτσοπούλου	695–702
Γεώργιος Πετρόπουλος-Σαγιάς (1918–17.7.2004) – Βένια Πετροπούλου (1923–25.9.2009)	703–706
σ ύ μ μ ε ι κ τ α	
	707–710

ΝΟΤΑ ΚΑΡΑΜΑΛΙΚΗ – ΓΙΑΝΝΗΣ Ζ. ΤΖΙΦΟΠΟΥΛΟΣ

Νέες επιγραφές Συβρίτου Νομού Ρεθύμνης

Ἡ ἀρχαία Σύβριτος ἦταν ἡ σημαντικότερη πόλη στὰ Ν–ΝΑ τοῦ Ρεθύμνου στήν κοιλάδα Ἀμαρίου καί ἡ χώρα της περιελάμβανε κατὰ καιροὺς τὰ σημερινὰ χωριά Ἁγία Φωτεινή, Γέννα, Θρόνος, Καλογήρου, Ἀμάρι, Μοναστηράκι, Ἁγία Ἐλέσα, Μέρωνας, καί ἴσως τὴ σπηλιὰ τοῦ Ἑρμῆ Κραναίου στήν Πατσό, τὴ Νοτικὴ Τρύπα στὴ Νίθαιρη καί τὸ Ἀποδοῦλου¹. Ὁ οἰκιστικὸς πυρήνας τῆς Συβρίτου τοποθετεῖται ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα στήν περιοχὴ τοῦ λόφου τῆς Κεφάλας, στὶς δυτικὲς ὑπώρειες τοῦ Ψηλορείτη, ὁ ὁποῖος, διαμορφωμένος σὲ πλατώματα, δεσπόζει σὲ ὅλο τὸ βόρειο τμήμα της, ὅπου καί τὸ φυσικὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν Μυλοπόταμο στήν κοιλάδα τοῦ Ἀμαρίου². Ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτὴ διερχόταν ἀρχαῖος δρόμος, ὁ ὁποῖος, τουλάχιστον κατὰ τὴ Ρωμαϊκὴ περίοδο, ἔωνε τὴν πρωτεύουσα Γόρτυνα, Ν–ΝΑ τῆς Συβρίτου, μὲ τὶς βόρειες καί δυτικὲς πόλεις διὰ μέσου τῆς Ἐλεύθερας καί ἔφθανε Δ–ΒΔ μέχρι τὸ Δικτύνναιο στὴ χειρσόνησο Σπάθα (βλ. χάρτη τῆς Δυτικῆς Κρήτης, εἰκ. 1)³.

1. Θεμελιεὺς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὴ Μαρία Ἀνδρεαδάκη-Βλαζάκη, προϊσταμένη τῆς ΚΕ΄ ΕΠΚΑ, καί στὸ προσωπικὸ τοῦ Μουσείου Ρεθύμνου γιὰ τὶς διευκολύνσεις τους.

2. Γιὰ τὴ Σύβριτο καί τὴν ἐπιγράτειά της βλ. Ν. Καραμαλική, *Ἡ Σύβριτος κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ περίοδο: οἱ πληροφοριεὶς ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἔρευνα*, στὸ *Πεπραγμένα τοῦ I' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Χανιά, 1-8 Ὀκτωβρίου 2006* (ὑπὸ ἐκτύπωση), ὅπου καί προγενέστερη βιβλιογραφία. P. Perlman, *Crete*, στὸ M. H. Hansen – T. Heine Nielsen (eds.), *An Inventory of Archaic and Greek Poleis. An Investigation Conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, Oxford 2004, 1187–1188 ἀρ. 990. K. Sporn, *Heiligtümer und Kulte Kretas in klassischer und hellenistischer Zeit*, *Studien zur Antiken Heiligtümern* 3, Heidelberg 2002, 247–252, 334. Ν. Φαράκλας et al., *Οἱ ἐπιγράτείες τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Κρήτης*, Ρίθυμνα 6, Ρέθυμνο 1998, 75–76. L. Rocchetti (ed.), *Sybrita. La valle di Amari fra bronzo e ferro*, *Incunabula Graeca* 96, Roma 1994.

3. R. J. A. Talbert (ed.), *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton 2000, χάρτης 60. Γιὰ τὴν ὀδικὴ ἐπικοινωνία καί σύνδεση τῆς Γόρτυνας μὲ τὸ Δικτύνναιο κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο βλ. Γ. Ζ. Τζιφόπουλος, *Pecunia sacra deae Dictynnae: τὰ μιλάρια ἀπὸ τὴ Βιρὴν Ἐπισκοπὴ καί τὴ Ροδοποῦ καί ἄλλες ἐπιγραφικὲς μαρτυριεὶς*, στὸ *Creta romana e protobizantina. Atti del congresso internazionale organizzato dalla Scuola Archeologica Italiana di Atene, Iraklion, 23–30 settembre 2000*, Padova 2004, 194–108. M. W. Baldwin Bowsky, *A Temple of Hermes at Sybritos: on the Road from Gortyn*

Οι παρακάτω πέντε επιγραφές της Συβρίτου αποτελούν νέες προσθήκες στο Αρχείο των επιγραφών του Νομού Ρεθύμνης, το οποίο έκπληξε το Έργαστήριο Παπυρολογίας και Έπιγραφικής του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, σε συνεργασία με την ΚΕ Έφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στο Ρέθυμνο⁴.

1 (Μουσείο Ρεθύμνου Ε263, εικ. 2). Αδιάγνωστο θραύσμα, το οποίο προέρχεται από τα έπιφανειακά, άναμοχλευμένα στρώματα του οικοπέδου Έμ. Μαρκίδη στο κέντρο του σύγχρονου οικισμού της Άγίας Φωτεινής. Το ένεπίγραφο θραύσμα δέν σχετίζεται με τα κατάλοιπα δύο κτηρίων, τα όποια άποκάλυψε ή σωστική άνασκαφή του οικοπέδου και των όποιων τα στρώματα καταστροφής από σεισμό και στη συνέχεια πυρκαγιά χρονολογούνται τον 3ο αιώνα μ.Χ. Η περιοχή της Άγίας Φωτεινής κατοικείται έντατικά ήδη από την έλληνιστική περίοδο, όπως έδειξε ή πρόσφατη άνασκαφική έρευνα⁵. Το θραύσμα, από το όποιο σώζεται το δεξιό πέρας, έμφανίζει ένα όριζόντιο και ένα κεκλιμένο τμήμα στην έπιφάνεια της όψης, ή όποια είναι καλά λειασμένη, σε αντίθεση με την πίσω, άδρα έπεξεργασμένη έπιφάνεια. Η έπιγραφή είναι χαραγμένη έπί τα λαιά με ιδιαίτερη έπιμέλεια στην όψη του όριζοντίου τμήματος, ένω το ύπο γωνία τμήμα έμφανίζεται έλαφρά κοίλο.

Ύψ. 0.045μ., πλ. 0.106μ., πάχ. 0.138μ.

ca 500 π.Χ.

AN[- - -]. ←

Το συγκεκριμένο ένεπίγραφο θραύσμα άποτελεί την άρχαιότερη μέχρι στιγμής σωζόμενη έπιγραφή της Συβρίτου, άφου ή φορά της γραφής έπί τα λαιά και το σχήμα των γραμμάτων Α και Ν, σύμφωνα με τον πίνακα της L. Jeffery⁶, ύποδηλώνουν

to the Diktynnaion (Crete), ASAA 79(2001)263–276· ίδιας, *On the Road Again: a Trajanic Milestone and the Road Connections of Aptaera, Crete*, Hesperia 75(2006)405–433· ίδιας, *Territorial Reorganization West of Mt. Ida (Crete): From Worry to Worship*, στο *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Ό Μυλοπόταμος από την άρχαιότητα ως σήμερα: περιβάλλον, άρχαιολογία, ιστορία, λαογραφία, κοινωνιολογία, Πάνορμο Ρεθύμνης, 24-30 Όκτωβρίου 2003*, τόμ. II: *Άρχαίοι χρόνοι*, Ρέθυμνο 2006, 253–275· ίδιας, *From Piracy to Privileged Status: Lappa (Crete) and the Romans*, στο *XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae et Latinae, Barcelona, 3–8 Septembris 2002*, Barcelona 2007, 197–202.

4. Για το Αρχείο των επιγραφών του Νομού Ρεθύμνης βλ. στον παρόντα τόμο Τζιφόπουλος, *Έπιγραφές Συβρίτου Νομού Ρεθύμνης*.

5. Καραμαλίχη, όπ. π. (σημ. 2).

6. L. H. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece. Revised edition with a Supplement* by A. W. Johnston, Oxford 1990, 308.

τὸν πρῶμο 5ο ἂν ὄχι τὸ τέλος τοῦ 6ου αἰῶνα π.Χ. Δεδομένου ὅτι τὸ δεξιὸ πέρασ σῶζεται καὶ τὰ δύο γράμματα ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου—συνεπῶς πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποκλεισθεῖ ἢ συμπλήρωσι: [ὄ/τῶ δεῖνα] ἀν[έθηκε]—τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχὴ ὀνόματος εἴτε τοῦ ἀναθέτη σὲ ὀνομαστική, εἴτε τοῦ ἀποδέκτη τῆς ἀνάθεσης σὲ δοτική: Αν[- - ?ἀνέθηκε?].

2–4 (Μουσεῖο Ρεθύμνου E262, E103, E260, εἰκ. 3–5). Οἱ τρεῖς ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες ἀνακαλύφθηκαν κατὰ τὴ σωστικὴ ἀνασκαφὴ ἐνδὸς μνημειακοῦ χαρακτήρα τάφου, στὴ θέση Τσίγκουνας, στοὺς βόρειους πρόποδες τοῦ λόφου τῆς Κεφάλας⁷. Κτισμένο ὑπόγειο, τὸ ταφικὸ μνημεῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ δρόμο, μικρὸ προθάλαμο καὶ θάλαμο, στοῦ ὁποῖου τὴ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ ὑπῆρχαν δύο ταφικὲς θήκες ἀντίστοιχα, κατασκευασμένες ἀπὸ λίθινες πλάκες. Τὰ ἐλάχιστα θραύσματα ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα περισυλλέχθηκαν ἀπὸ τὸ πολὺ διαταραγμένο ἐσωτερικὸ τοῦ θαλάμου, χρονολογοῦν τὸν τάφο στὸν 2ο αἰῶνα μ.Χ. Στὸ βάθος τοῦ δρόμου, μήκους τουλάχιστον 4.5μ. καὶ βάθους περίπου 2μ., ὁ ὁποῖος ἦταν σκαμμένος στὸ φυσικὸ λεπιδόχωμα χωρὶς εἰδικὴ διαμόρφωση στὰ τοιχώματά του, ἐντοπίστηκαν ἀνάμεσα σὲ πώρινες πλάκες ἓνα σαμαρωτό, λαξευμένο χονδροειδῶς κάλυμμα σαρκοφάγου καὶ οἱ ἐνεπίγραφες ἐπιτύμβιες στήλες. Ὁ δρόμος τοῦ ταφικοῦ μνημείου φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ νεκροταφείου εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἓνα εἶδος ἀποθέτη, γιὰ τὴν ἀπόρριψη τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν καὶ ἄλλου δομικοῦ ὕλικου. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μνημειακοῦ αὐτοῦ τάφου στὶς βόρειες ὑπώρειες τοῦ λόφου τῆς Κεφάλας καὶ οἱ ἐπιτύμβιες στήλες, τὶς ὁποῖες εἶχαν ἀπορρίψει στὸν δρόμο

7. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ μορφή καὶ τὰ δομικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τάφου παραπέμπουν σὲ ἰταλικά πρότυπα, βλ. π.χ. τὰ λεγόμενα «σπίτια τῶν νεκρῶν» στὰ νεκροταφεῖα τῆς Ὀστίας καὶ τοῦ Βατικανοῦ τοῦ 2ου αἰ. στὴ Ρώμη (J. Toynbee, *Death and Burial in the Roman World*, Baltimore – London 1971, 134–143, καὶ H. von Hesberg, *Römische Grabbauten*, Darmstadt 1992, 72–73). Τάφοι τῆς ἴδιας περιόδου μὲ παρόμοια ἀρχιτεκτονικὴ ἔχουν ὡς τώρα δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὴ Γόρτυνα, τὴν πρωτεύουσα τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας, καὶ τὴν Κνωσό, τὴ μόνη ρωμαϊκὴ ἀποικία τοῦ νησιοῦ, βλ. ἀντίστοιχα: Α. Ἰωαννίδου-Καρέτσου, ΑΔ 29(1973–74) Χρονικά 894–896, πίν. 667. Ἴω. Σεραπευσιδάκη, ΑΔ 46(1991) Χρονικά 403–404, πίν. 157. Α. Βασιλάκης, Κρητικὴ Ἑστία 3(1989–90)285· ἰδίου, *Ρωμαϊκὰ Μουσολεῖα Κνωσοῦ καὶ Γόρτυνας*, στὸ *Creta romana e protobizantina. Atti del congresso internazionale organizzato dalla Scuola Archeologica Italiana di Atene, Iraklion, 23-30 settembre 2000*, τόμ. III.1, Padova 2004, 706–707. Εὐ. Γραμματικιάκη, ΑΔ 46(1991) Χρονικά 392–394· ἰδιας, *Ἡ νέα ἀνασκαφικὴ ἐρευνα στὸ Βενιζέλειο*, στὸ Α. Καρέτσου (ed.), *Κρήτες Θαλασσοδρόμοι*, Ἡράκλειο 1999, 132–134. Παρόμοιοι στὴ μορφή ἀλλὰ ὑπέργειοι καὶ χτισμένοι σὲ βᾶθρο εἶναι οἱ τάφοι τῶν νεκροπόλεων τῆς Λισοῦ καὶ τῆς Σούγιας στὴ νότια ἀκτὴ τοῦ νησιοῦ (I. Sanders, *Roman Crete*, Warminster 1982, 42–42). Πρόσφατα ἀνασκάφθηκαν παρόμοιοι τάφοι στὴν Ἱεράπετρα (Β. Ἀποστολάκου, *Ρωμαϊκοὶ μνημειακοὶ τάφοι Ἱεράπυτνας*, στὸ *Πεπραγμένα τοῦ Ι' Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, Χανιά, 1–8 Ὀκτωβρίου 2006*, ὑπὸ ἐκτύπωση).

του τάφου μαρτυρούν την ύπαρξη ενός έκτεταμένου νεκροταφείου σε χρήση κατά τη διάρκεια αρκετών αιώνων στην περιοχή αυτή και παράλληλα υποδεικνύουν τα όρια της πόλης.

2 (Μουσείο Ρεθύμνου E262, εικ. 3). Αετωματική στήλη από πωρόλιθο φέρει συμφυή ορθογώνια βάση και κοιλόκυρτο κυμάτιο στη μετάβαση προς τη βάση, ενώ ανάγλυφα κυμάτια με έγχαραξεις τονίζουν το περίγραμμα του τυμπάνου. Αποκρουσμένα τὰ ἀκρωτήρια τῆς ἐπίστεψης.

Ύψ. 0.635μ. (σωζόμενη ενεπίγραφη επιφάνεια 0.40μ.), πλ. 0.345μ. (σωζόμενη ενεπίγραφη επιφάνεια πάνω 0.29μ., κάτω 0.295μ.), πάχ. 0.145μ. (σωζόμενη ενεπίγραφη επιφάνεια 0.105μ.), ύψ. γραμμ. 0.023–0.03μ., ύψ. οδηγών περίπου 0.023–0.03μ. Ἡ χρονολόγηση με βάση τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, τὸ ὁποῖο σύμφωνα με τὸν πίνακα τοῦ Χανιώτη⁸ εἶναι: Α5, Ε5, Π6, Σ5 καὶ Ω1 (ἀλλὰ με ἀκρέμονες στὴν ἀπόληξη).

3ος–2ος αἰ. π.Χ.

vacat 0.065μ.

Ἐρχων

3 Πανκλεῖος.

vacat 0.24μ.

Στίχ. 2: τὸ ὄνομα στὸ κέντρο τοῦ στίχου, ἐξ οὗ καὶ οἱ δύο κενές θέσεις γράμματος στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος.

Τὸ ὄνομα Ἐρχων ἀπαντᾷ συχνά⁹, ἀλλὰ στὴν Κρήτη μαρτυρεῖται στὴν Λάππα¹⁰ καὶ στὴν Ἱεράπετρα (SEG XXXII 872), ἐνῶ τὸ ὄνομα Πανκλῆς (Παγκλῆς) ἐμφανίζεται σὲ ἐπιγραφές τῆς Κυδωνίας (IG II² 844 στίχος 23), τῆς Ἐλύρου (IC II.xiii, 10) καὶ ἄλλοῦ¹¹.

3 (Μουσείο Ρεθύμνου E103, εικ. 4). Αετωματική στήλη ἀπὸ πωρόλιθο, με συμφυή ορθογώνια βάση καὶ τόρμο. Ἀπλὸ κυμάτιο στὴ βάση τῆς αετωματικῆς ἐπίστεψης ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει ἀποσπαστεῖ τὸ δεξιὸ ἀκρωτήριο. Κυμάτιο με διπλὴ ἐγχάραξη κοσμεῖ τὴ μετάβαση πρὸς τὴ βάση. Τὸ πάχος τῆς στήλης μειώνεται πρὸς

8. A. Chaniotis, *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, HABES 24, Stuttgart 1996, 452–459.

9. LGPN I.89–90, II.72, IIIA.78, IIIB.72–73.

10. Chaniotis, ὅπ. π. (σημ. 8), 265–267 ἀρ. 31A στίχος 2, τέλος 3ου αἰ. π.Χ. P. Perlman, *City and Sanctuary in Ancient Greece. The Theorodokia in the Peloponnese*, Hypomnemata 121, Göttingen 2000, 253 ἀρ. 59.

11. LGPN I.356, II.356, IIIA.347, IIIB.330.

τὰ πάνω, ἐνῶ τὸ τριῶν λέξεων κείμενο σὲ τρεῖς στίχους ἔχει χαραχθεῖ στὸ κέντρο τῆς ἐνεπίγραφης ἐπιφάνειας τῆς στήλης.

Ὶψ. 0.465μ. (σωζόμενη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια 0.225μ., βάση 0.09μ., τόρμος 0.05μ.), πλ. 0.30μ. (σωζόμενη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια πάνω 0.223μ., κάτω 0.24μ.), πάχ. 0.20μ. (σωζόμενη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια πάνω 0.13μ., κάτω 0.16μ.), ὕψ. γραμμ. 0.022–0.024μ., ὕψ. ὀδηγῶν 0.023–0.024μ., ὕψ. διαστίχων 0.025μ. Ἡ χρονολόγηση μὲ βάση τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, τὸ ὁποῖο σύμφωνα μὲ τὸν πίνακα τοῦ Χανιώτη¹² εἶναι: Α5, Ε5, Θ5, Ρ3 καὶ Ω3 (ἀλλὰ μὲ ἀκρέμονες στὴν ἀπόληξη).

τέλος 1ου αἰ. π.Χ. – 2ος αἰ. μ.Χ.

vacat 0.05μ.

ν[Σώ]τειραν

3 Ὶρωμανῶ {ι}

θυγάτηρ.

vacat 0.045μ.

Στίχ. 2: τὸ ὄνομα στὸ κέντρο τοῦ στίχου, ἐξ οὗ καὶ οἱ δύο κενές θέσεις γραμματος στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος.

Στίχ. 3: ὁ χαρακτὴρ ἀπὸ παραδρομὴ προσέγραψε τὸ ἰῶτα θεωρώντας δοτικῆς πτώσεως τὴν κατάληξη τοῦ ὀνόματος σὲ ὠμέγα¹³.

Τὸ ὄνομα Σώτειρα, ὅπως καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, εἶναι ἰδιαίτερα διαδομένο καὶ στὴν Κρήτη. Μαρτυρεῖται σὲ ἐπιγραφές τῆς Ἀξοῦ (IC II.v, 44), τῆς Ἐλεύθερας (IC II.xii, 40), τῆς Γόρτυνας (IC IV 263, 365), τῆς Λάππας (IC II.xvi, 24), τῆς Λατοῦς (SEG XXIII 542), τῆς Λύττου (IC I.xviii, 79, 149, 160), τῆς Ὀλοῦντος (IC I.xxii, 47), τῆς Ρίθυμνας (IG II² 10135), τῆς Συβρίτου (IC II.xxvi, 20) καὶ τῆς Μιλῆτου (στὸν κατάλογο Κρητῶν *Milet* I.3, 38a–nn)¹⁴. Ἀντίθετα, τὸ ὄνομα Ὶρωμανὸς δὲν ἀπαντᾷ συχνά¹⁵ καὶ στὴν Κρήτη μαρτυρεῖται μόνο σὲ μία ἐπιγραφὴ τῆς Ἱεράπυτνας (IC III.iii, 7 στίχος 22 = LGPN I.400).

4 (Μουσείο Ρεθύμνου E260, εἰκ. 5). Ἡμίεργη ἀετωματικὴ στήλη ἀπὸ πορρόλιθο. Σχηματικὴ ἢ ἀπόδοση τοῦ ἀετώματος μὲ τὰ ἀκρωτήρια καὶ τῆς βάσης, ἢ ὁποῖα ἀπολήγει σὲ ὀρθογώνιο τόρμο.

Ὶψ. 0.46μ. (σωζόμενη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια 0.220μ., τόρμος 0.075x0.022x0.11μ.),

12. Chaniotis, ὅπ. π. (σημ. 8).

13. M. Bile, *Le dialecte crétois ancien. Étude de la langue des inscriptions. Recueil des inscriptions postérieures aux IC*, École française d'Athènes, Études crétoises 27, Paris 1988, 89–90.

14. LGPN I.426, II.421, IIIA.417.

15. LGPN II.392, IIIA.386.

πλ. 0.30μ. (σωζόμενη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια 0.26μ.), πάχ. 0.146μ. (σωζόμενη ἐνεπίγραφη ἐπιφάνεια 0.113μ.), ὕψ. γραμμ. 0.025μ. Ἡ χρονολόγηση με βάση τὸ σχῆμα τῶν δύο γραμμάτων, τὸ ὁποῖο σύμφωνα με τὸν πίνακα τοῦ Χανιώτη¹⁶ εἶναι: A5 και X1 (ἀλλὰ με ἀκρέμονες στὴν ἀπόληξη).

2ος–1ος αἰ. π.Χ.

vacat 0.175μ.

ΧΑ.

Ἡ ἐπιτύμβια στήλη εἶναι ἡμιτελής. Τὰ δύο γράμματα πιθανὸν ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴ τῆς λέξης χά(ρις), ἀπὸ τῆ γνωστῆ ἔκφραση μνήμης χάριν τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν. Ἡ ἡμιτελής κατάσταση τῆς στήλης εἶναι ἓνα σπάνιο παράδειγμα τοῦ τρόπου, με τὸν ὁποῖο ἐτοιμαζόταν ἡ στήλη γιὰ τὴ χάραξη τοῦ κειμένου, ἀφοῦ ἡ συγκεκριμένη μάλλον ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ δείγματα τοῦ λιθοξόου/χαράκτη, γιὰ νὰ ἐπιλέξει ὁ ἐνδιαφερόμενος τὸ εἶδος τῆς στήλης καὶ τοῦ κειμένου (ἴσως καὶ τῶν γραμμάτων).

5 (Μουσεῖο Ρεθύμνου E257, εἰκ. 6). Ἐπιφανειακὸ εὔρημα ἀπὸ τὴν περιοχὴ Ἑλληνικὰ τοῦ λόφου τῆς Κεφάλας, τὸ ὁποῖο παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Νικηφόρο Σηφακάκη στίς 2.5.2001. Στήλη ἀπὸ πορόλιθο με ἰσχυρὴ ἀπόκρουση στὸ δεξιὸ ἄκρο, ἡ ὁποία διατηρεῖ τὸ ἀρχικὸ τῆς πλάτος στὸ ἄνω μέρος.

Ὑψ. 0.18μ., πλ. 0.14μ., πάχ. 0.055μ., ὕψ. γραμμ. 0.012–0.019 (οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι 0.012–0.014μ.). Ἡ χρονολόγηση με βάση τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, τὸ ὁποῖο σύμφωνα με τὸν πίνακα τοῦ Α. Bandy¹⁷ εἶναι: A12, Δ10, E2, M6, Σ4, Ω1 και Ω2.

6ος–7ος αἰ. μ.Χ.

†ἀνεπαύσ-
ατο ὁ μακ-
3 αρ[ι]ώτ(ατος) Ἰωάννη[ς]
μη(νὸς) Ἰουνίου
[ἐ]νδεκάτη
6 [..?] ἰνδ(ικτιῶνι) θθθ'.

Στίχ. 2: ἀπὸ τὸ Κ ἵχνος τῆς κάθετης κεραίας.

Στίχ. 3: τὰ ΩΤ σύμπλεγμα, ἐνδειξη συντομογραφίας. Τα NNH σύμπλεγμα. Ἀπὸ τὸ Η λείπει ἡ δεξιὰ κάθετη.

16. Chaniotis, ὄπ. π. (σημ. 8).

17. A. C. Bandy, *The Greek Christian Inscriptions of Crete*, Christian Archaeological Society τόμ. 10, Athens 1970, 24–25, 27.

Στίχ. 4: ἀπὸ τὸ Μ καὶ τὸ Η τὸ πάνω τμήμα τριῶν κάθετων κεραιῶν. Ἀπὸ τὸ Ι τὸ πάνω μισὸ κάθετης κεραιᾶς. Ἀπὸ τὸ Ο τὸ κάτω δεξιὸ τμήμα κυκλικοῦ γραμματος. Ἡ τελευταία σύλλαβὴ ΟΥ σύμπλεγμα.

Στίχ. 5: ἀπὸ τὸ Ν ἢ δεξιὰ κάθετη.

Στίχ. 6: ἐνδεχομένως στὴν ἀρχή, ὅπου δύο θέσεις γραμμάτων, εἶναι δυνατὴ ἀλλὰ καθόλου βεβαία ἢ συμπλήρωση [ἤμ(έρα) ?] μαζί με κάποιο ἀριθμητικὸ, ἀλλὰ κατὰ πάσα πιθανότητα δὲν εἶχε χαραχθεῖ τίποτε.

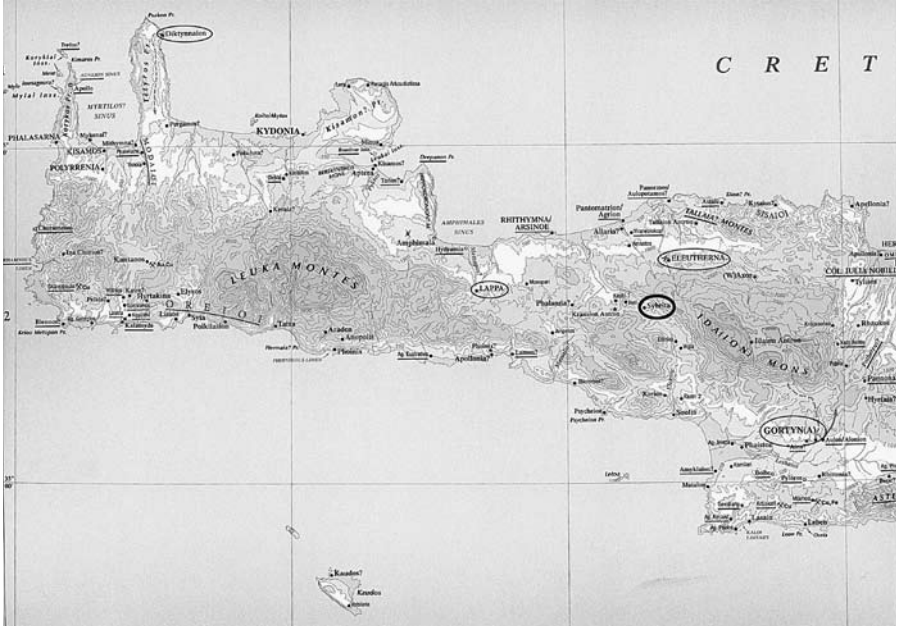
Ὁ μῆνας Ἰούλιος καὶ ἡ ἑνάτη ἰνδικτιῶν ἀπαντοῦν καὶ σὲ ἄλλες χριστιανικὲς ἐπιγραφὰς τῆς Κρήτης, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἡ ἡμερομηνία ἐνδεκάτη¹⁸. Τὸ ἐπίθετο στὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ μακαριώτατος ἀπαντᾷ συχνά στὶς χριστιανικὲς ἐπιγραφὰς τῆς Κρήτης, ἂν καὶ λιγότερες φορὲς ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐπίθετο στὸν θετικὸ βαθμὸ, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει κάποια ιδιαίτερη ιδιότητα τοῦ νεκροῦ¹⁹. Τὸ ἐβραϊκὸ ὄνομα Ἰωάννης ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀποστολικοὺς χρόνους εἶναι δημοφιλὲς καὶ δὲν εἶναι ἄγνωστο στὴν Κρήτη²⁰, ἀλλὰ καὶ ἀλλοῦ²¹.

18. Bandy, ὅπ. π., 19–20 σημ. 9 (γιά τὴν ἰνδικτιῶνα), 20 σημ. 35 (γιά τὸν μῆνα), 20–21 (γιά τὴν ἡμερομηνία), 21–22 (γιά τὴν ἡμέρα). Γιά τὴν τριπλὴ ἐπανάληψη τῆς ἰνδικτιῶνος βλ. Υ. Ζ. Tzifopoulos, *The Inscriptions*, στὸ Π. Θέμελης (ed.), *Πρωτοβυζαντινὴ Ἐλεύθερα Τομέας Ι*, τόμ. 2, Ἀθήνα 2000, 247–248 ἀρ. 5.

19. Bandy, ὅπ. π., 15 καὶ σημ. 26–28, καὶ Tzifopoulos, ὅπ. π. σημ. 13, 248.

20. Bandy, ὅπ. π., 38 ἀρ. 6, 48–49 ἀρ. 20, 61–62 ἀρ. 32, 85–86 ἀρ. 58, 99–100 ἀρ. 73B (συμπλήρωση). LGPN I.241.

21. LGPN II.243, IIIA.226, IIIB.214 καὶ G. Kiourtzian, *Recueil des inscriptions grecques chrétiennes des Cyclades. De la fin du IIIe au VIIe siècle après J.-C.*, Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance, Collège de France Monographies 12, Paris 2000, 50 no. 6, 107–108 no. 41, 153–154 no. 81, 156–157 no. 85, 161–162 no. 92, 171–173 nos. 105, 107, 177–178 no. 112, 183–185 nos. 119, 120, 121, 122, 190–191 no. 129, 195–196 no. 132, 198–200 no. 136 fr. o, 204–205 no. 137.

Ειχ. 1. Χάρτης Δυτικής Κρήτης (Barrington Atlas pl. 60)

Ειχ. 2. (Μουσείο Ρεθύμνου E263)

Ειχ. 3. (Μουσείο Ρεθύμνου E262)

Ειχ. 4. (Μουσειο Πεθύμνου E103)

Ειχ. 5. (Μουσειο Πεθύμνου E260)

Ειχ. 6. (Μουσειο Πεθύμνου E257)

